

УДК 80 (075.8)
ББК 81.2Англ-2я73

ВІРОГІДНІСТЬ ЯК ДИСКУРСИВНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРЕДИКАТИВНИХ КОМПЛЕКСІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

БЕРЕЗЕНКО В.М.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті проаналізовано функціональні параметри засобів на позначення вірогідності інформації в сучасній англійській мові. Основну увагу приділено предикативним комплексам із дієсловами говоріння. З'ясовано, що слухач визначає міру вірогідності повідомлення мовця, враховуючи семантику та джерело інформації. Визначено прагматичне навантаження різних часових, аспектних та станових форм дієслів говоріння у структурі аналізованих предикативних сполук. Розглянуто структурні варіанти предикативних комплексів із дієсловами говоріння, що вказують на джерело інформації та ступінь її вірогідності й неупередженості.

Ключові слова: предикативний комплекс, дієслова говоріння, джерело інформації, міра вірогідності.

The article analyses the functional parameters of the means expressing credibility in Modern English. The special accent is laid upon the predicative complexes with the verbs of speaking. It was proved that the hearer determines the degree of credibility of the speaker's message, proceeding from its meaning and the source of the transmitted information. The research singles out the pragmatic loading of different tense, aspect and voice forms of verbs of speaking within the investigated predicative units. Nevertheless, there investigated structural variants of predicative complexes with the verbs of speaking, indicating the source of information and the degree of its credibility and impartiality.

Key words: predicative complex, verbs of speaking, the source of information, degree of credibility.

Вивчення семантичної складової інформації в сучасному комунікативному просторі ускладнене поліфонією думок та ракурсів подачі фактів, що іноді унеможливує процес адекватного сприйняття та оцінювання наданих відомостей. Слухачеві важко дійти до істини й розшукати інформацію в її первинному вигляді, яка найбільш достовірно відображала б реальні, а не надумані події. Саме тому набуло актуальності дослідження дискурсивних маркерів достовірної інформації.

Модальне значення вірогідності висловлення в лінгвістиці вивчають як складову категорії модальності і вважають різновидом суб'єктивної модальності [1, с. 158]. Визначення обсягу універсальної категорії модальності є дискусійним питанням. Відома концепція, згідно з якою модальність передає, по-перше, відношення висловлення до дійсності та, по-друге, ставлення мовця до висловлення [2, с. 40]. За іншим тлумаченням, модальність – це оцінка мовцем вірогідності свого повідомлення [11, с. 335]. Перше розуміння модальності дає змогу охопити, окрім кваліфікації висловлення мовцем як вірогідного, ще низку ознак суб'єктивного характеру: вираження відношення висловлення до дійсності, ставлення мовця до слухача чи до самого себе, стилістичні та логічні пояснення, уточнення відносно форми викладення інформації та змісту повідомлюваного факту [3, с. 17, 146]. Обидві концепції правомірно подають модальність як суб'єктивну категорію.

Глумачення сутнісних характеристик висловлення як відбитку у свідомості мовця відрізка об'єктивної дійсності здійснюється в суб'єктивно-модальному плані. Суб'єктивність відображення дійсності зводиться до подання мовцем повідомлення про деякий факт дійсності як вірогідний, можливий, бажаний, необхідний, як такий, що викликає жаль, задоволення, сумнів, впевненість, припущення тощо. Мовець оцінює ступінь відповідності змісту свого висловлення дійсності, виходячи з міри своєї обізнаності про об'єктивні зв'язки.

Вірогідність як мовна категорія відбиває правильне знання або гіпотезу мовця відносно події / явища об'єктивної дійсності. Основне завдання мовця при поданні інформації як вірогідної полягає у здійсненні впливу на психіку та поведінку слухача з метою досягнення перлокутивного ефекту запевнення. За допомогою мовних засобів позначення вірогідності у висловленні відбивається ступінь пізнаності мовцем об'єктивної дійсності. Тому вірогідність є мовною прагмасемантичною категорією, яка виражає раціональну (епістемічну) оцінку мовця або слухача з приводу відображеної у змісті висловлення об'єктивної дійсності та рівня її пізнаності комунікантами. Категорію вірогідності відображають оцінки "істинно-неістинно" та "правильно-неправильно", які містять характеристики ситуації об'єктивної дійсності в аспекті її істинності / неістинності та точності її відображення.

Визначення характеру повідомлення як вірогідного на основі лише його істинності було б помилковим, оскільки поняття "істинність" та "вірогідність" не є тотожними. Відмінність між ними полягає в тому, що перше оцінює висловлення на предмет його відповідності тому, що існує в дійсності, а друге характеризує відповідність висловлення дійсності та джерело повідомлення, тобто мовця. Розрізнення понять "вірогідність" та "істинність" не відкидає можливості розглядати істинність висловлення як необхідну умову для встановлення його вірогідності. Мовець несе відповідальність за вірогідність свого висловлення, що дозволяє слухачеві довіряти повідомленню, не встановлюючи його істинності. Фактично, вірогідність висловлення – це істинність висловлення з погляду слухача.

Оцінюванню за шкалою вірогідності сприяє низка чинників: неупередженість, авторитетність, досвідченість, обізнаність, чесність, справедливість та інші психологічні риси мовця. Вірогідність повідомлення визначається також соціальними функціями комунікантів, мірою їхньої довіри та знайомства. Одним із критеріїв вірогідності інформації є надійне, перевірене часом інформаційне джерело.

Мета пропонованої статті – дослідити мовні засоби, зокрема предикативні сполуки, що спеціалізуються на вираженні джерела інформації.

Фактор джерела є визначальним для отримувача інформації, коли він оцінює повідомлення як вірогідне чи невірогідне. Розглянемо необхідні складові поняття вірогідності. Насамперед, це відомість джерела, його усталена репутація. Повідомлення може бути цілком вірогідним лише за умови відомості джерела. Коли джерело невідоме, повідомлення оцінюється як відносно вірогідне. Невірогідними дані вважають у тому разі, коли автентичне джерело замінюється іншим.

Окрім відомості / невідомості джерела, при оцінюванні інформації за шкалою вірогідності враховують також його надійність. Надійну та вірогідну інформацію можна встановити тільки в результаті об'єктивного аналізу всіх джерел, які повідомляють про той самий предмет, подію чи явище. Лише порівняння інформації, яка надійшла з різних джерел і є однотипною, дає підстави кваліфікувати її як таку, що має високу міру вірогідності.

Ще однією характерною ознакою вірогідних інформаційних текстів є точність та конкретність повідомлення. Ця особливість інформації стосовно часової віднесеності виявляється в часовій локалізації названої події чи факту за допомогою лексичних показників. Такими дейктичними маркерами в сучасній англійській мові слугують прислівники часу *yesterday*, *yesterday in the morning*, *yesterday at 3 p.m.*, *on the 15th of December recently*, *a year ago* та ін.

Вірогідно, неупереджено, без перекручування фактів та без суб'єктивної оцінки повинні повідомляти події в мас-медійному просторі, хоч це не завжди відбувається так. Мові офіційних засобів масової комунікації властиві установки на правдивість, чіткість повідомлення, сувору документальність, об'єктивність та констатацію факту. Зрозуміло, що навіть офіційна передача відтвореного мовлення може містити смислове навантаження самого мовця. І хоч відтворене висловлення є повторно переданим, оскільки результаті передачі чужого мовлення передусє декілька етапів, а саме: мисленнєвий акт суб'єкта початкового мовлення, початкова мовленнєва дія, мисленнєвий акт суб'єкта передачі мовлення і, нарешті, мовленнєва дія як результат передачі мовлення [4, с. 81], уникнути звинувачень у невірогідності допоможе чітка вказівка на джерело інформації та відсутність власної оцінки коментатора.

Найвищою мірою вірогідності наділені такі інформаційні тексти мас-медіа, як хронікальна замітка, звіт, радіо-, теле- чи газетний огляд преси. Коментар, на відміну від останніх, має суб'єктивний, оцінювальний характер і не вважається вірогідним. Проте будь-який суб'єктивний коментар ґрунтується на певному факті або події, тобто відображає частину об'єктивної, фактуальної, а отже, й вірогідної інформації. Однак фрагментарність її вірогідності ускладнює процес комунікації за заданим параметром. Менш прозору інформацію констатуємо в повідомленнях приватних каналів. Її оцінювання потребує чималих зусиль від слухача. Процес визначення вірогідності інформації регулюється аналітичними здібностями слухача та його вмінням уважно сприймати не лише мовні, а й невербальні сигнали.

Когнітивну структуру офіційного повідомлення формують такі компоненти: *джерело інформації (1), що відбулося (факт) (2), коли (3), де (4), з якою метою (5)* [5, с. 44]. Для слухача при оцінці повідомлення мовця за параметром вірогідності важливий кожний елемент. Найвагомий з них – джерело повідомлення. Найявніть вказівки на джерело інформації слугує гарантією вірогідного характеру повідомлення мовця. Для підвищення міри вірогідності джерело інформації зазначають на початку інформаційного повідомлення.

Покликання на джерело інформації в сучасній англійській мові оформлюють за допомогою різних мовних засобів. Таку функцію виконують насамперед предикативні сполуки *N says (informs, reports, announces)* та ін. Їхнє ілюктивне значення полягає в орієнтуванні отримувача інформації у вірогідному / невірогідному характері повідомлення, адже не кожне джерело викликає довіру в слухача. Вірогідність є динамічною категорією. Те саме повідомлення, виголошене різними джерелами, різними засобами та за різних обставин, може мати різну міру вірогідності для аудиторії. З огляду на це, найбільш правомірним вважаємо комплексний аналіз мовних та позамовних чинників, які впливають на визначення повідомлення як вірогідного чи невірогідного. Крім джерела, до них належать фактори: 1) повідомлення, 2) мовця, 3) адресата, 4) каналу та 5) обставин.

Структура висловлень, які вказують на джерело інформації мовця, двокомпонентна [6, с. 93], оскільки складається з покликання мовця на джерело інформації та пропозитивної частини. Зазначаючи, що передача фактів базується на опосередкованому свідченні, мовець наголошує, що сам він не є джерелом інформації. Вказівка на першоджерело інформації за таких умов слугує єдиним засобом маркування вірогідної інформації. Міра вірогідності наданої інформації при цьому залежить від лексичного наповнення висловлення, від структури речення й від репутації джерела.

На думку Дж. Росса [12, с. 261], перформативна інтродукція *“I tell you that...”* входить до глибинної структури кожного англійського розповідного речення. Якщо ж предикативна сполука *“I say that”*, як зазначає О. В. Падучева [7, с. 138], зберігається у висловленні, то тільки тому, що *“to say”* має не звичайне значення покликання на джерело інформації, а яесь багатше, а саме – зазначення її вірогідності. Уживаючи предикативний комплекс з особовим займенником однини, мовець пропонує встановлені факти або думки. Повідомляючи факти, мовець засвідчує, що він уже перевірів інформацію на вірогідність або був сам очевидцем подій.

Мовними засобами вказівки на джерело інформації є прийменникова конструкція *according to N*; суб'єктно-предикатні комплекси типу *N's words were ..., Smb. ascertained (learned) smth. from N*; суб'єктно-предикатні комплекси з дієсловами говоріння типу "*Smb. (to say, tell, report, declare, announce)*" тощо. 3-поміж перерахованих розрядів частка використання суб'єктно-предикатних комплексів з дієсловами говоріння для позначення вірогідного характеру повідомлення є найбільшою і становить 84 %.

У процесі комунікації дієслова говоріння у складі предикативної сполуки виявляють різні ілокутивні значення. Для всіх ілокутивних дієслів обов'язкова наявність двох сем: 1) семи прагматичного типу мовленнєвого акту (ілокутивна сема); 2) семи говоріння (локутивна сема) [8, с. 2829]. Дієслова говоріння (*say, report, declare* тощо) особливі, оскільки мають поліілокутивну природу, як вважає М.В. Матковська [9, с. 68]. В одних випадках вони акцентують увагу слухача на тому, що було сказано, тобто на змісті повідомлення, в інших на словах, які були вимовлені, тобто на формі повідомлення.

Вірогідність / ймовірність істинності інформації оцінюють на основі констативів. Вони належать до основних комунікативно-функціональних типів висловлення, які є найбільш інформативними й повідомляють про події / явища об'єктивної дійсності [10, с. 17]. Висловлення цього типу, відображаючи факти об'єктивної дійсності, передають також внутрішні психічні переживання мовця з приводу повідомлюваних фактів: упевненість, сумнів тощо. Залежно від епістемічного стану мовця на момент повідомлення, акт констатації може бути ускладнений ствердженням або припущенням про існування того чи іншого факту.

Необхідність ускладнення констатації може бути викликана посиленням чи послабленням інтенсивності ілокутивної сили висловлення. Це зумовлено тим, що мовець, формуючи своє висловлення, перебуває у відповідному епістемічному стані, що й позначається на характері констативного висловлення. Відповідно до епістемічного стану мовця та ступеня ілокутивної сили повідомлення, правомірно виділити такі актуалізовані в мовленні функціональні варіанти констативу, як інформатив, декларатив та супозитив. Проілюструвати супозитив, маркований дієсловом говоріння, можна висловленням, у якому адресатом повідомлення може бути сам мовець. Це варіант внутрішнього мовлення, характерний для власних розмірковувань суб'єкта говоріння над фактом уголос чи подумки, які можуть набувати ознак роздуму-сумніву (приклад 1) або роздуму, який має верифікативний характер (приклад 2):

1) "*Monsieur, the words she says are those you spoke to me that morning. "Murder – help! Murder!" I awake in terror. I said to myself – it is a nightmare, the words you heard are an accident*" (Christie, 282).

2) *She had spent so many years waiting for children and only lately had consciously told herself that the wait was over* (Murdoch, 81).

З названих вище варіантів констативу лише інформатив є ілокутивним актом, який зводиться до подання фактуального змісту. Основними маркерами констативу-інформативу з посиланням на джерело інформації слугують дієслова говоріння. Найчастіше у складі предикативної сполуки з вказівкою джерела повідомлюваного матеріалу використовують дієслово *say*. Його функціональні ознаки забезпечують йому надзвичайно широкий діапазон сполучуваності й здатність передавати практично всі прагматичні типи висловлень: констативи, промісиви, менасиви й квеситиви. Дієслово говоріння *say* з притаманною йому універсальною семантикою при реалізації в різних мовленнєвих актах можна трансформувати в інше дієслово, яке відповідає типу мовленнєвого акту. Наприклад:

(3) *The Mouth had complained that they never saw any films [...]* (Fowles, 65).

(4) *He was warned she was a different person on her own [...]* (Dickens, 96).

Відтворення повідомлення іншої особи здійснюють за допомогою предикативних комплексів покликання на джерело інформації, базовими компонентами яких є дієслова говоріння. Основне прагматичне спрямування таких комплексів – засвідчувати вірогідність інформації.

Передаючи вірогідне повідомлення, мовець може вживати дієслова говоріння в різних станових та часових формах, що реалізують неоднакове прагматичне навантаження. Предикативні комплекси покликання на джерело інформації з дієсловом говоріння в Present Indefinite Active мовці застосовують для відтворення як дослівної інформації (приклад 5), так і почутої інформації від іншої особи (приклад 6):

(5) *"I am dying," Ben Rosselli said. "My doctors tell me I don't have long"* (Hailey, 6).

Цей приклад ілюструє, що мовець, переповідаючи слова першоджерела, довіряє останньому, чим спонукає слухача сприймати надану інформацію як достеменно вірогідну.

(6) *"[...] She tells me he is a n architect"* (Maugham, 322).

Указуючи на іншу особу як на джерело інформації, мовець засвідчує, що не він є першоджерелом знання про об'єктивну дійсність, описану в повідомленні. Проте, зазначаючи точне джерело інформації, мовець делегує слухачеві можливість самостійно верифікувати надану інформацію.

У деяких ситуаціях спілкування комплекс із дієсловом говоріння маркує інформатив прагматичними значеннями переконання, зізнання та ін.:

(7) *The girl's eyes blazes, her face came alive in anger. "I tell you I did not take the money, now or ever"* (Hailey, 39).

Автор, використовуючи у висловленні комплекс *"I tell you"*, який є, як правило, імпліцитним у констативі, підкреслює правдивий характер свого повідомлення.

За допомогою комплексу з дієсловом у Present Perfect Active автор наголошує на неодноразовому нагадуванні раніше наданої вже інформації, за рахунок чого висловлення набуває верифікативного характеру:

(8) *"I've told you that credit cards are a packaged commodity, offering a range of services," Alex insisted* (Hailey, 76).

Предикативні сполуки з дієсловами говоріння в Past Indefinite Active, як і форми теперішнього часу, використовують для позначення повторного відтворення інформації та дослівної передачі повідомлення іншої особи. Специфікою описуваної часової форми дієслова є можливість її уживання для роз'яснення незрозумілого фрагмента повідомлення на запит слухача. Наприклад:

(9) – *But I thought you said –*

– *I said that he was my superior in observation and deduction. [...]* (Conan Doyle, 98).

Предикативні комплекси з дієсловами говоріння в Future Indefinite Active демонструють досвідченість та авторитетність мовця:

(10) *"Nobody writes threatening letters about money to this place. It's freedom, sir; it's freedom! I have had to-day's practice at home and abroad, on a march, and aboard ship, and I'll tell you this: I don't know that I have ever pursued it under such quiet circumstances, as here this day"* (Dickens, 63).

На джерело інформації можуть вказувати дієслова говоріння пасивного стану в різних аспектних та часових формах, а саме в:

■ Present Indefinite Passive для позначення загальновідомого факту:

(11) *"It is often said that his manners are a true gentleman's, and quite a study"* (Dickens, 97).

У цьому прикладі загальновідомий характер інформації підкреслюється ще й прислівником частоти *often*.

■ Present Perfect Passive для наголошення на досить частому відтворенні повідомлення багатьма особами:

(12) *"It has been said that I treated Madam Rigaud with cruelty. I may have been seen to slap her face – nothing more"* (Dickens, 11).

Дієслово говоріння, вжите в Present Perfect Passive, вказує на неодноразове відтворення повідомлюваної інформації та її загальновідомий характер.

■ Past Indefinite Passive для переповідання факту авторові повідомлення іншою особою:
(13) "*I was told I was an orphan*" (Dickens, 663).

Відсутність чіткої вказівки на джерело інформації, за умови відповідності повідомлюваного дійсності, може свідчити про загальновідомий характер інформації.

■ Past Perfect Passive для зазначення задалегідь відомої інформації:

(14) "[...] *I had been told that, if the King employed an agent, it would certainly be you* [...]" (Conan Doyle, 38)

Так, у прикладі (14) авторка листа доходить висновку, що раніше надана їй інформація, у правдивості якої вона пересвідчилася з часом сама, задалегідь була вірогідною.

Узагальнюючи проведені дослідження, відзначимо досить широку парадигму форм дієслів говоріння на позначення відтвореного мовлення. На основі порівняння особливостей уживання дієслів у різних станових, часових і аспектних формах констатуємо, що мовець, вживаючи дієслова говоріння у формі активного стану, ідентифікує інформацію як вірогідну і спонукає слухача сприйняти її так (приклади 5–10). Предикативні сполуки з дієсловами говоріння у формі пасивного стану не називають джерела інформації, проте надають їй загальновідомого, а отже, вірогідного характеру (приклади 11–14).

Аналіз фактичного матеріалу продемонстрував, що предикативні сполуки з дієсловами говоріння на зразок *N's words were ...*, *Smb. ascertained (learned) smth. from N* є одними з основних засобів передачі вірогідного повідомлення. Уживання в них дієслів говоріння в різних часових та станових формах зумовлене потребою увиразнення прагматичного навантаження вірогідності повідомлення. Порівняно з іншими, засоби відображення вірогідного характеру повідомлення за допомогою вказівки на джерело надають інформації відтінку низької суб'єктивності. Аналізовані комплекси сигналізують про неупередженість повідомлення та про відповідність відтвореної реальності дійсній. Ці особливості забезпечують описаним засобам найвищі характеристики за шкалою вірогідності. Виконані дослідження відкриває перспективи для подальшого поглибленого вивчення факторів вираження вірогідної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляева Е.И. Достоверность / Е. И. Беляева // Типология функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – С. 157–170.
2. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Труды Института русского языка. – М., Л. : Изд-во АН СССР, 1940. – Т. 2. – С. 38–79.
3. Петров Н.Е. О содержании и объёме языковой модальности / Н.Е. Петров. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1982. – 164 с.
4. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации / Н.И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 159 с.
5. Гак В.Г. О семантическом инварианте и синонимии в предложении / В.Г. Гак // Вопросы романо-германской филологии. Синтаксическая семантика : Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1977. Вып. 112. – С. 42–50.
6. Козинцева Н.А. Категория эвиденциальности (проблемы типологического анализа) / Н.А. Козинцева // Вопросы языкознания. – 1994. – № 3. – С. 92–104.
7. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносённость с действительностью: референциальные аспекты семантики местоимений / Е.В. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 271 с.
8. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения / О.Г. Почепцов. – К. : Изд-во при КГУ "Вища школа", 1986. – 116 с.
9. Матковская М.В. Полииллокутивные глаголы говорения в тексте / М.В. Матковская // Высказывание и дискурс в прагмалингвистическом аспекте. – К.: КПИИЯ, 1989. – С. 67–70.

10. Почепцов Г.Г. Прагматический аспект изучения предложения: к построению теории прагматического синтаксиса / Г.Г. Почепцов // Иностранные языки в школе. – № 6. – 1975. С. 15–26.
11. Halliday M.A.K. Functional Diversity in Language as Seen from a Consideration of Modality and Mood in English / M.A.K. Halliday // Foundations of Language. – 1970. – P. 322–362.
12. Ross J.R. On Declarative Sentences / J.R. Ross // Readings in Transformational Grammar. – Washington : Georgetown Univ. Press, 1970. – P. 222–272.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Conan Doyle A. Selected Stories / Arthur Conan Doyle. – М. : Progress Publishers, 1965. – 207 p.
14. Dickens Ch. Little Dorrit / Charles Dickens. – L. : Penguin Books, 1994. – 825 p.
15. Fowles J. The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma / John Robert Fowles. – М. : Progress Publishers, 1980. – 246 p.
16. Hailey A. The Moneychangers / Arthur Hailey. – L.; N.Y.; Toronto : Bantam Books, 1976. – 500 p.
17. Maugham W.S. Rain and Other Short Stories / William Somerset Maugham. – М. : Progress Publishers, 1977. – 407 p.
18. Murdoch I. Bruno's Dream / Iris Murdoch. – L. : Triad Panther Books, 1977. – 334 p.

Дата надходження до редакції 03.03.2016